

Preventivní programy zaměřené na děti

Jana Fialová

Ústav preventivního lékařství LF MU

Obsah I

- Preventivní programy (pojem, charakteristika, cíle)
- Nejdůležitější mezinárodní preventivní programy podporující zdraví
- Preventivní programy v ČR
- NFSI (cíle, kritéria, implementace)
- Možnosti zavedení NFSI v ČR

Obsah II

- Komunitní spolupráce podle kritérií NFSI
- Uplatnění komunitních prvků na školách v ČR: výzkum situace v regionu
- Problémy: kritéria NFSI nenaplňovaná českými školami

Co jsou preventivní programy a proč vznikají

- Systém preventivního působení za účelem širšího prosazení myšlenek, idejí či trendů
- Preventivní programy podporující zdraví vznikají:
 1. z důvodu neuspokojivého trendu výskytu obezity u dospělých i dětí, nárůst tzv. civilizačních chorob
 2. z důvodu prodlužování délky života zvyšování objemu lékařské péče – finanční náročnost
 3. za účelem celkového ozdravení populace, zvýšení informovanosti a osobní zodpovědnosti za vlastní zdraví
- Dětská populace: současné působení rodiny, školy a okolní komunity

Jak PP vznikají a jak se aplikují

- Preventivní programy formulovány nadnárodními organizacemi, častá je spolupráce několika současně (WHO, UNICEF, Světová banka, FAO a další)
- Vytvoření ideového základu, koncepce, systému fungování a metodiky, představení dokumentace na mezinárodních konferencích
- Implementaci zajišťuje státní správa ve spolupráci s dalšími institucemi (státní i soukromé organizace)

Účinnost preventivních programů

- Plošné a dlouhodobé působení programu
- Komunitní prvky obsažené v programu
- Ideová i systémová podpora a kvalitní vedení programu (ze strany státu)
- Propracovaný evaluační systém

Nejdůležitější preventivní programy podporující zdraví

- FRESH (Focusing Resources on Effective School Health)
- HPS (Health Promoting Schools)
- NFSI (Nutrition Friendly School Initiative)
- Mnoho dalších programů (BFHI – Baby Friendly Hospital Initiative – WHO, Child-Friendly schools – UNICEF, School Food and Nutrition Education Programme – FAO)

FRESH - Focusing Resources on Effective School Health

- Iniciativa představena v dubnu 2000 v Senegalu v rámci konference World Education Forum
- Hlavní partneři: WHO, UNESCO, Světová banka, UNICEF a další
- Čtyři klíčové požadavky:
 1. Zavedení takové školní politiky, která umožní vytvořit zdravé školní prostředí nejen fyzické (výchova ke zdraví, hygienickým návykům a správné výživě), ale také psychosociální (zabránění školního násilí, spolupráce školy a rodiny).
 2. Zajištění kvalitní pitné vody a hygienického zázemí.
 3. Vzdělávání ke zdraví založené na sdílení zkušeností a na spolupráci škol.
 4. Zajištění dostupnosti lékařské péče a možnosti zdravého stravování dětí.
- Určen především pro rozvojové země

HPS - Health Promoting Schools

- 1995 WHO zformulovala iniciativu Global School Health Initiative s cílem zlepšit zdravotní stav veřejnosti působením na školní komunitu a skrze ně i na širší okolí.
- Pro tento účel vytvořen mezinárodní preventivní intervenční program nazvaný Health Promoting Schools – HPS.
- Pilotní testování programu proběhlo v letech 1996 – 1998 v Číně a Vietnamu, následně byla vytvořena síť spolupracujících škol v Evropě, v Latinské Americe a v oblasti západního Tichomoří.
- V Evropě působila do roku 2008 European Network of Health Promoting Schools (ENHPS, Evropská síť škol podporujících zdraví), od 1. 1. 2009 přejmenována na Schools for Health in Europe (SHE), realizuje program HPS Evropské sekce WHO v rámci Global School Health Initiative. Jejimi členy jsou školy ze 43 zemí z celé Evropy.

Situace v ČR - HPS

- **HPS (Health promoting schools) – ŠPZ (Školy podporující zdraví)**
- Doporučená k implementaci ve vládním dokumentu „Dlouhodobý program zlepšování zdravotního stavu obyvatelstva ČR - Zdraví pro všechny v 21. století“.
- Garantem programu ŠPZ je Státní zdravotní ústav: zabezpečuje konzultace, metodickou pomoc, odbornou literaturu a vzdělávání učitelů, pomáhá školám s tvorbou vzdělávacích programů a se získáváním grantových prostředků.
- Metodiku pro ČR vypracovala Dr. Miluše Havlínová se spolupracovnicemi ze SZÚ: **Havlínová M (ed.), Kopřiva P, Mayer I, Vildová Z, a kol.** Program podpory zdraví ve škole: rukověť projektu Zdravá škola. 2. vyd. Praha: Portál 2006.

Základní principy programu HPS:

1. pilíř

- **Pohoda prostředí:** Vytvořit ve školách zdravé prostředí věcné, sociální i organizační pro fungování kvalitního vzdělávání mj. v oblasti teoretické výuky ke zdravému životnímu stylu, všestranného rozvoje osobnosti a duševních schopností dětí, prostředí respektující individualitu a důstojnost a současně podporující sociální dovednosti dětí.

Základní principy programu HPS:

2. pilíř

- **Zdravé učení:** Zajistit smysluplnou, přiměřenou a efektivní výuku, která zapojuje do spolupráce pokud možno všechny zaangażované subjekty, tj. učitele a představitele školy, děti a studenty, rodiče, ale také představitele místní samosprávy a místně příslušné zdravotnické pracovníky (lékaře, psychology z ped.-psych. poraden, pracovníky hygienické služby apod.) a která v dětech podporuje sebedůvěru pomocí motivujícího hodnocení.

Základní principy programu HPS:

3. pilíř

- **Otevřené partnerství:** Vytvořit sociální systém školy jako systém demokratického společenství s návazností na širší komunitu obce. Zlepšit zdraví této komunity prostřednictvím spolupráce a pomocí nejrůznějších projektů zaměřených na zdravější životní styl, zdravou výživu a podporu fyzických aktivit a pomoci škole, aby se stala plnohodnotnou součástí kulturního a společenského života obce.

Nutrition Friendly School Initiative - NFSI

- nová iniciativa WHO, UNICEF, FAO, Světové banky a dalších institucí
- intervenční program zaměřený na rozvoj zdravého školního prostředí s důrazem na správnou výživu
- bezprostřední návaznost na HPS
- klade důraz na kvalitní výuku a výchovu ke zdraví, zdravé výživě a zdravému životnímu stylu
- zdůrazňuje komunitní prvky
- používá standardizovaný evaluačně-akreditační systém – zajištění kvality a efektivity

Vznik a cíle iniciativy NFSI

- Ideově formována již koncem 90. let minulého století na jednáních expertů WHO (Expert Consultation on Obesity, Ženeva, červen 97), na dalších setkáních v Kobe (WHO Expert Meeting on Childhood Obesity, červen 05) a v Montreux ve Švýcarsku (Brainstorming Meeting on the development of a framework on the Nutrition-Friendly Schools Initiative, únor 06) se postupně formulovala a upřesňovala definitivní podoba NFSI.

Cíle iniciativy:

- vytvořit rámec pro další intervenční a preventivní programy a tím
- zlepšit školní prostředí s ohledem na zdravý vývoj dětí
- zlepšit kvalitu výuky ke zdraví a správné výživě
- vytvořit prostor a nástroje pro spolupráci s klíčovými partnery v komunitě (stakeholders)
- umožnit školám akreditovat se jako Nutrition-Friendly School - Škola zdravé výživy

Základní kritéria NFSI I.

Škola musí splnit následující požadavky (22 kritérií) sdružené do pěti oblastí:

I. Oblast psané politiky:

- vypracovat strategii podle požadavků NFSI

II. Oblast kontaktů a spolupráce s veřejností:

- informovat veřejnost o zapojení školy do programu NFSI
- organizovat aktivity týkající se zdraví pro rodiny a širší veřejnost
- zajistit vzdělání pracovníků školy v oblasti výživy

Základní kritéria NFSI II.

III. Oblast podpory zdravé výživy a zdravého životního stylu jako součást školního kurikula:

- jedna lekce týdně zaměřená na nutriční vzdělávání
- jedna lekce týdně tělesné aktivity
- pět lekcí ročně zaměřených na zdravý životní styl
- pravidelný monitoring kurikula s ohledem na naplňování záměrů NFSI

Základní kritéria NFSI III.

IV. Oblast tvorby školního prostředí podporujícího zdraví:

- aktivní podpora zdravých nápojů a potravin
- pozitivní prezentace zdravé výživy a aktivního životního stylu
- neumožňovat prodej a reklamu na sladké, tučné a výživově chudé potraviny a nápoje
- dostatečný, čistý a udržovaný prostor pro stravování
- adekvátní, hygienicky odpovídající prostor kuchyně
- dětem i zaměstnancům zajistit přístup k nezávadné pitné vodě
- podpora hygienických a zdravotních návyků
- splnění hygienických požadavků na sociální zařízení

Základní kritéria NFSI IV.

- zajištění odpovídajících vnitřních, příp. venkovních sportovišť pro tělesnou výchovu, možnost využití i o přestávkách a po vyučování
- účinný boj proti šikaně, diskriminaci a násilí, zprostředkování pomoci
- akceptace role školy a jejích pracovníků jako pozitivních vzorů ve výchově

V. Oblast podpůrných zdravotních služeb:

- pravidelné sledování růstu a vývoje dětí
- efektivní zpětnovazebný systém pro rodiče
- podpůrný zdravotní servis a návaznost na zdravotní péči (zprostředkování kontaktů)

Postup implementace NFSI a získání akreditace

- zformování pracovní skupiny pro NFSI
- zhodnocení situace ve škole
- vytvoření tzv. akčního plánu
- zaslání výsledků sebehodnocení a akčního plánu Národní radě pro NFSI
- splnění požadavků NFSI ve všech kritériích
- zaslání kladných výsledků druhé sebeevaluace spolu se žádostí o externí posouzení Národní radě pro NFSI
- externí hodnocení školy
- informování Mezinárodního koordinačního týmu NFSI
- akreditace školy jako Nutrition-Friendly School – Škola zdravé výživy
- opakované evaluace v pravidelných intervalech od získání akreditace

Situace v ČR - NFSI

- Pro české prostředí zaveden název **Škola zdravé výživy**
- Studie: srovnání výchovy ke zdravé výživě a zdravému životnímu stylu na 6-ti vybraných školách podle metodiky WHO
- Zkušební implementace intervenčního programu NFSI na třech školách
- Kvalitativní studie je doplněna dotazníkovým šetřením prováděným na základních školách v Brně (odděleně v okresech Brno-město a Brno-venkov)
- Během implementace analýza situace, výzkum podmínek pro plošné zavádění a případná úprava programu pro možnosti zavedení v ČR

Komunitní prvky a jejich analýza podle metodiky NFSI

Rovina spolupráce s rodiči

- Užší oblast komunitní spolupráce
- Všechny školy rodiče formálně informují o svých aktivitách a to považují za dostatečné

Rovina spolupráce se širším okolím včetně zdravotnických odborníků

Sledované oblasti komunitní spolupráce:

1. Spolupráce školy s rodiči a širším okolím při organizování aktivit na podporu zdraví
2. Zajištění vzdělání pedagogických i ostatních pracovníků v oblasti výživy a zdravého životního stylu
3. Zajištění tzv. podpůrných zdravotních služeb na základě sledování růstu a vývoje dětí
4. Možnosti spolupráce školy s odborníky (lékaři, poradenské služby)

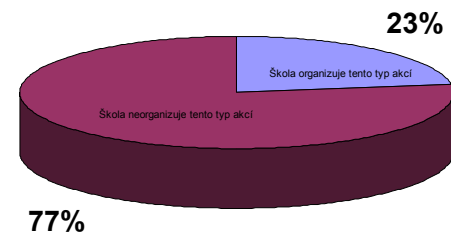
Spolupráce školy s rodiči a širším okolím při organizování aktivit na podporu zdraví

- Školy se soustředují spíše na náplň výuky
- Z mimovýukových aktivit jen sportovní dny
- Malé zapojení rodičů, pokud ano, tak jen od dětí z prvního stupně
- Širší obec zapojena jen zcela výjimečně
- Spolupráce se zřizovateli lepší na venkově (finanční podpora)

Pořádání akcí na podporu zdraví pro veřejnost
Brno - město

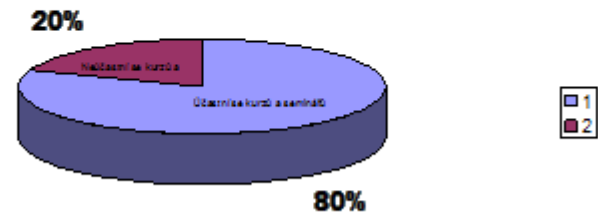
Pořádání akcí na podporu zdraví pro veřejnost
Brno - venkov

Zajištění vzdělání pracovníků v oblasti výživy a zdravého životního stylu

- Školy udávají problémy s aprobovaností a kvalifikovaností vyučujících
- Navzdory tomu až na výjimky neposílají zaměstnance na kurzy dalšího vzdělávání v této oblasti
- Zdůvodňují časovými možnostmi pedagogů a malou nabídkou kurzů

Vzdělávání v oblasti zdravé výživy a zdravého životního stylu
Brno - město

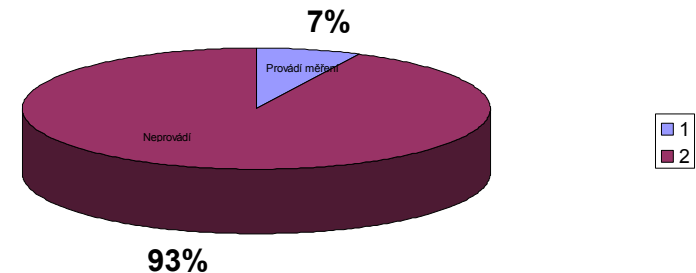
Vzdělávání v oblasti zdravé výživy a zdravého životního stylu
Brno - venkov

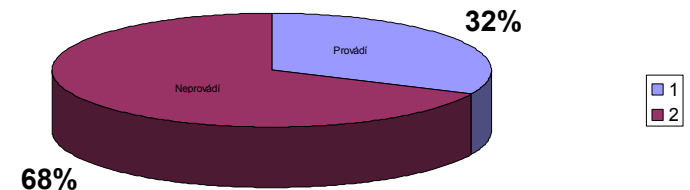
Zajištění tzv. podpůrných zdravotních služeb

- 5 ze sledovaných škol monitoring růstu a vývoje dětí neprovádí, 1 jen v rámci výuky na 2. stupni
- Plošné pravidelné měření růstu a vývoje dětí odmítají
- Důvody: nutnost souhlasu rodičů, časová vytíženost učitelů, kompetence praktických lékařů
- Aktivní postup ze strany škol jen v případech evidentní obezity dítěte - nabídka individuální konzultace s rodiči

Monitorování růstu a vývoje dětí školami
Brno - město

Monitorování růstu a vývoje dětí školami
Brno - venkov

Spolupráce školy s odborníky (lékaři, poradenské služby)

- Zprostředkování běžných kontaktů (na praktického lékaře, zubního lékaře, na pedagogicko-psychologickou poradnu) udávají všechny sledované školy
- Na jiné typy poradenství nebo na specialisty neodkazují

Spolupráce školy se zdravotnickými odborníky
Brno - město

Spolupráce školy se zdravotnickými odborníky
Brno - venkov

Kritéria NFSI, která nejsou českými školami naplňována I.

Oblast kurikula:

- jedna lekce týdně zaměřená na nutriční vzdělávání (rozsah, obsah a forma nutričního vzdělávání)

Oblast tvorby zdravého školního prostředí

- aktivní podpora zdravých nápojů a potravin
- pozitivní prezentace zdravé výživy a aktivního životního stylu
- neumožňovat prodej a reklamu na sladké, tučné a výživově chudé potraviny a nápoje (sortiment bufetů, kantýn a automatů)

Kritéria NFSI, která nejsou českými školami naplňována II.

- zajištění odpovídajících vnitřních, příp. venkovních sportovišť pro tělesnou výchovu, možnost využití i o přestávkách a po vyučování (vybavená sportoviště, avšak málo využívaná)
- účinný boj proti šikaně, diskriminaci a násilí, zprostředkování pomoci
- akceptace role školy a jejích pracovníků jako pozitivních vzorů ve výchově

Závěr

„ Nezdravá výživa ve všech svých podobách, tj. podvýživa, nevyvážená strava i strava s nadměrným energetickým příjmem vedoucím k obezitě spolu s nedostatečnou fyzickou aktivitou ohrožují zdraví většiny obyvatel Země, především však dětí. Školy nabízejí mnoho možností jak podporovat zdravou výživu a fyzickou aktivitu dětí a tím se tedy stávají potenciálním místem pro zapojení rodičů i členů okolní komunity do boje za zdravý životní styl dospělých, dětí i adolescentů.“

(z dokumentu WHO k iniciativě NFSI)